

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING DIALOGIK NUTQINI SHAKLLANTIRISH DARAJASINI O'RGANISHNING PEDAGOGIK XUSUSIYATLARI

Turapova Ra'no Barat qizi
Termiz davlat pedagogika instituti o'qituvchisi
<https://doi.org/10.53885/edinres.2024.01.1.053>

Annotatsiya.: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining dialogik nutqini shakllantirish darajasini o'rganishning pedagogik xususiyatlari haqida ilmiy ma'lumotlar berib o'tilgan.

Kalit so'zlar: nutq usullari, dialogik nutq, monologik nutq, variativ yondashuv, olimlar ilmiy qarashlari, malaka, ko'nikma, o'quvchi, o'qituvchi.

PEDAGOGICAL FEATURES OF STUDYING THE LEVEL OF FORMATION OF DIALOGICAL SPEECH OF PRIMARY STUDENTS

Turapova Ra'no Barat kizi
teacher of the Termez State Pedagogical Institute

Abstract: This article provides scientific information about the pedagogical features of studying the level of formation of dialogic speech of elementary school students.

Key words: speech methods, dialogic speech, monologic speech, variable approach, scientific views of scientists, competence, skill, student, teacher.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ИЗУЧЕНИЯ УРОВНЯ ФОРМИРОВАНИЯ ДИАЛОГИЧЕСКОЙ РЕЧИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Турапова Рано Баратовна
преподаватель Термезского государственного педагогического института

Аннотация: В данной статье представлена научная информация о педагогических особенностях изучения уровня сформированности диалогической речи учащихся младших классов.

Ключевые слова: приемы речи, диалогическая речь, монологическая речь, вариативный подход, научные взгляды ученых, компетентность, умение, ученик, преподаватель.

KIRISH. Dialogik nutq ko'plab fanlar tomonidan o'rganiladi: tilshunoslik, psixologiya, pedagogika, psixolingvistika va boshqalar. Shunga ko'ra, ko'plab olimlar bu muammoni o'rgandilar: Yakubinskiy L.P., Baxtin M.M., Lisina M.M., Kapitovskaya O.A., Plohotnyuk M.G. va boshqalar. Ular turli fanlarning vakillari bo'lib, muloqotni turli nuqtai nazardan o'rgandilar. Bir qator olimlarning fikricha, elementar dialogik nutqni o'zlashtirish monologga nisbatan birlamchi bo'lib, unga tayyorgarlik ko'radi. Dialogik nutqning malaka va ko'nikmalari monologni o'zlashtirish uchun asosdir. Bunga dialogning aloqadorligi ham yordam beradi: mulohazalar ketma-ketligi, alohida gaplarning bir-biri bilan mantiqiy va semantik aloqasi. Erta yoshda dialogik nutqning shakllanishi monologning shakllanishidan oldin sodir bo'ladi va kelajakda bu ikki shaklni rivojlantirish bo'yicha ishlar parallel ravishda davom etadi.

Dialogik nutqning xususiyatlari turli fanlarda keng yoritiladi. Shunday qilib, E. A. Trofimov, N. Yu. Shvedova, A. K. Solovyeva va boshqalar dialogni tilshunoslik nuqtai nazaridan o'rgandilar. Tilshunoslikda dialogni o'rganish uchun dialogning tarkibiy birligini aniqlash muhim ahamiyatga ega. Adabiyotda ushbu muammo bo'yicha bir nechta fikrlar mavjud. L. S. Vygotskiy o'zining «Tafakkur va nutq» kitobida bu so'z ekanligini ta'kidlagan. I. M.

Sechenov uchun bu taklif. Yanushek ushbu bayonotni dialogning tarkibiy birligi sifatida ajratib ko'rsatadigan tilshunoslarning pozitsiyasini egallaydi. T.Yotov nutqiy muloqotning elementar aktini bir vaqtning o'zida faoliyat ko'rsatuvchi o'zaro bog'liq ikkita replikadan tashkil topgan dialogning tarkibiy birligi deb hisoblaydi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Tilshunoslikda "dialogik birlik" tushunchasi ishlab chiqilmoqda. Dialogik birlik dialogdagi qo'shni replikalar o'rtasidagi aloqaning o'ziga xos turi sifatida tushuniladi. Replikatsiya - dialogning o'ziga xos xususiyati. Replika dialogning asosiy elementi hisoblanadi.

Dialog tilshunoslikda so'zlashuv nutqini o'rganishning bir qismi sifatida o'rganiladi. So'zlashuv nutqiga xos bo'lgan muloqotning bevositaligi va shaxsiyati dialog shaklining ustun qo'llanilishini va ma'lumotlarning bir qismini paralingvistik vositalar bilan uzatish imkoniyatini belgilaydi.

Psixologiyada dialogni muloqot muammosi doirasida ko'rib chiqish mumkin. Muloqot muammosini A. N. Leontiev, J. Piaje, S. L. Rubinshteyn, M. I. Lisina va boshqalar o'rgandilar. Psixologiyada muloqot maxsus faoliyat sifatida qaraladi (M. I. Lisina, A. A. Leontiev, T. V. Dragunova va boshqalar). Ushbu yondashuvning asosini P. Ya.ning asarlarida ishlab chiqilgan faoliyat nazariyasi tashkil etadi.

M. I. Lisina muloqotni «bir nechta shaxslarning harakatlarini muvofiqlashtirish muammosini hal qiladigan maqsadli jarayon» deb tushunadi. Muloqot - bu munosabatlarni o'rnatish va umumiy natijaga erishish uchun o'z sa'y-harakatlarini uyg'unlashtirish va birlashtirishga qaratilgan ikki (yoki undan ortiq) odamlarning o'zaro ta'siri.

Faoliyat sifatida muloqotga yondashuv muloqotning vazifalari (maqsadlari) muammosini o'rganadi. Muloqot vazifasi ostida M.I.Lisina «insonning kommunikativ harakatining maqsadini, uning muloqotga bo'lgan ehtiyojini qondirish uchun ushbu aniq sharoitlarda nima qilishi kerakligini» tushunadi. Bolaning muloqoti vazifalarining mazmuni tashqi (muloqot holati, sherikning ta'siri) va ichki (bolaning muloqotga bo'lgan ehtiyoji, uning o'tmishdagi ijtimoiy tajribasi) sharoitlar kombinatsiyasi bilan belgilanadi.

MUHOKAMA

Pedagogikada dialog deganda ikki yoki undan ortiq ma'ruzachilar (polilog) bayonotlarining o'zgarishi va gaplarning vaziyat bilan bevosita bog'liqligi bilan tavsiflangan nutq shakli tushuniladi. Muloqotda so'zlovchining gapi replika deyiladi. Muloqotdagi nusxalar suhbatdoshga (suhbatdoshlarga) qaratilgan. Qoida tariqasida, keyingi so'zlarning har birida oldingi vaziyatdan ma'lum bo'lgan hamma narsa kamayadi. Shuning uchun, ba'zi mulohazalarni faqat vaziyat bilan bog'liq holda tushunish mumkin: «Bu nima?» (musiqa sadolari eshitiladi) - «Bu ota.» - «Otangiz violonchel chalishini bilmasdim» (Turgenev). Suhbatda deklarativ, turtki beruvchi, so'roq gaplarning barcha turlari mavjud; minimal sintaktik murakkablikdagi jumlar ustunlik qiladi, zarrachalar keng qo'llaniladi. Muloqot sharoitida gapning sintaktik, leksik, intonatsion vositalari va uning oldingi yoki keyingi matn bilan semantik aloqalari o'zaro ta'siri faollashadi. Til vositalari imo-ishoralar va yuz ifodalari bilan kuchayadi.

Shuningdek, pedagogikada badiiy adabiyotdagi dialog va so'zlashuv nutqidagi farqlarga e'tibor qaratiladi. Adabiy muloqot lug'at, sintaktik tuzilmalar, replikalarning o'zaro ta'sir qilish usullarini tanlash jarayonida rivojlanadi - bu yozuvchining individual uslubini tavsiflaydi.

Psixolingvistika muloqotni kommunikativ kompetentsiyani o'rganishning bir qismi sifatida o'rganadi. N.Xomskiy asarlarida "kompetentlik" o'ziga xos yashirin, ichki (tug'ma) mexanizm, yolg'onchilik sifatida qaraladi. asosiy sintaktik tuzilmalarni yaratish uchun asos bo'lgan «ishlash» ga - nutqdagi til tuzilmalarining haqiqiy faoliyatiga qarshi.

Zamonaviy psixolingvistikada kommunikativ kompetentsiya lingvistik belgilarning ma'nolari (ularning ma'lum qoidalarga muvofiq kombinatsiyasi va muloqotda qo'llanilishi)

bilan ishlash jarayonlarini qamrab oluvchi umumiy tushuncha sifatida qaraladi va til qobiliyatini ajralmas qism sifatida o'z ichiga oladi. Bunday yondashuv bilan kommunikativ kompetentsiyada semantik, sintaktik va pragmatik darajalar yoki tomonlar ajratiladi. Birinchi ikkitasi haqiqiy til qobiliyatini (kompetentligini) tashkil etadi - bu maxsus, ierarxik tarzda tashkil etilgan, ko'p komponentli va funktsional tizim bo'lib, ular elementlar va ularning ishlash qoidalaridan iborat. Kommunikativ kompetensiya va lingvistik kompetensiya o'rtasidagi farq nutq aktining ishtirokchilarning niyatlari va kontekstiga muvofiqligini hisobga olgan holda semantik va sintaktik tuzilmalarga nutq aktining muvaffaqiyati uchun paradigmatic shartlarni qo'shishdadir.

NATIJALAR

Shunday qilib, kommunikativ kompetensiya tegishli lingvistik kompetentsiyaga qo'shimcha ravishda (imo-ishora tizimini o'zlashtirish) turli xil - qisman bir-biriga mos keladigan - sohalarga tegishli bo'lgan komponentlarni birlashtiradi: paradigmatic (tildan jumlagi qaraganda kattaroq assotsiatsiyalarda foydalanish bilan bog'liq bo'lib, ular suhbat-dialogni o'z ichiga oladi.) va sotsiolingvistik (tilni turli funktsiyalarda, vaziyatlarda qo'llash bilan bog'liq).

Shunday qilib, dialog og'zaki muloqot shaklidir. Unda sheriklarning o'zaro ta'siri til belgilari orqali amalga oshiriladi. Tilni bilish, o'z fikrlarini og'zaki ifodalash, his-tuyg'ularni etkazish, turli kommunikativ vaziyatlarda sherik bilan munosabatlarni o'rnatish qobiliyati - muhim jihatlari, dialog o'tkazish uchun zarur bo'lgan qismlar.

Dialogik nutq odamga tug'ilgandan beri berilmaydi, u boshqa har qanday faoliyat turiga o'xshab, ko'proq tajribali sherik - kommunikativ madaniyat tashuvchisi bilan o'zaro munosabat jarayonida o'zlashtiriladi.

Agar besh-olti oylik chaqaloq kattalarning o'z ishi bilan shug'ullanayotganini ko'rsa, u o'z e'tiborini o'zida mavjud bo'lgan vositalar bilan jalb qilishga harakat qiladi (qo'ng'irog'i, qichqiradi). Bu ona va bola o'rtasidagi muloqotning asl farqlanmagan shakli yoki Lepskaya ushbu muloqot shakli deb atagan «duet». «Duet» - bu muvofiqlashtirilmagan nutq o'zaro ta'sirining o'ziga xos hodisasi bo'lib, unda muloqot xususiyatlari namoyon bo'ladi va dastlabki bosqichlarda uni dialogni «tiklaydigan», pauzalarni to'ldiradigan, bolani mumkin bo'lgan narsalarga undaydigan ona ta'minlaydi. mavzuni saqlash va rivojlantirish variantlari. Ikki yoshda bolaning nutqi yaqin kattalar bilan muloqot qilishning asosiy vositasiga aylanadi, u ular uchun «yoqimli suhbatdosh» dir.

Uch yoshda nutq tengdoshlar o'rtasidagi muloqot vositasiga aylanadi. Tengdoshlar bilan muloqot, shuningdek, yaqin atrofdagi bolalarning nomuvofiq nutq faoliyati shaklida paydo bo'ladi. Piaget muloqotning ushbu shaklini «jamoaviy monolog» deb atadi va unda bolalarga xos bo'lgan egosentrizmning namoyon bo'lishini, sherik pozitsiyasini egallashga qodir emasligini ko'rdi. Kuzatishlar shuni ko'rsatadiki, muvofiqlashtirilmagan nutq bayonotlari, «kollektiv monologlar» barcha bolalarga xosdir. Bu, ayniqsa, ko'pincha tasviriy san'at darslarida, shuningdek, kichik o'yinchoqlar bilan o'ynash, qurish jarayonida, bolalar yaqin joyda bo'lganda, lekin har kim o'z ishini qiladi. Ushbu shaklda tengdoshlar bilan ijtimoiy aloqa, hissiy aloqa o'rnatishning asosiy ehtiyoji qondiriladi. Bu erda nutq munosabatlarni o'rnatish funktsiyasini bajaradi.

Bolalarning o'zaro munosabatlarida «ko'tarilish» davri (muloqot va til vositalarining motivlarining xilma-xilligi nuqtai nazaridan) hayotning beshinchi yilidir. Kattaroq maktabgacha yoshda ma'lum bir pasayish kuzatiladi: muloqot qilish motivlarining monotonligi va ularning lingvistik ifodasining soddaligi. Psixologlarning fikricha, nutq rivojlanishining sezgir (reseptivlik nuqtai nazaridan qulay) davri 2-5 yoshdir. Nutqning mazmuni bolalar hayotining mazmuniga bog'liq. Bolalar shaxsiy tajriba mavzulari bo'yicha o'z taassurotlarini baham ko'rishlari, o'z uchrashuvlari, tabiat haqida, uy hayvonlari (to'rt oyoqli do'stlari),

sevimli o'yinchoqlari, ota-onalari haqida gapirish takliflariga bajonidil javob berishlari kerak. Qiziqarli kuzatuvlar, taassurotlar, tajribalar, fikrlar, nutqni ifodalashga bo'lgan ehtiyoji bilan bolalar nutqini boyitadi.

Hayotning beshinchi yilidan boshlab, vaziyat va nutq mavzusiga qarab, til vositalaridan farqli foydalanishni kuzatish mumkin. Demak, bolalar tabiat hodisalari haqida gapirganda, ijtimoiy hayot hodisalarini tasvirlashdan ko'ra, sifat va qo'shimchalarni 3-7 marta tez-tez ishlatadilar. Ijtimoiy hayotning tanish, tushunarli hodisalari haqidagi bayonotlarda fe'llarning qo'llanilishi 2-2,5 barobar ortadi. Tabiat haqidagi bayonotlarda ulardan bir nechtasi bor.

To'rt yoshga qadar bolalarda nutq va o'yin harakatlari o'rtasidagi induktiv munosabatlar holatlari kuzatilishi mumkin. Bola ko'rgan narsasini osongina izohlaydi, nima qilmoqchi yoki allaqachon qilgani haqida gapiradi; lekin o'z harakatlarini amalga oshirishda hali ham jim. Hayotning beshinchi yilida o'z faoliyatini nutq bilan tasdiqlash istagi va qobiliyati ortadi. Shunday qilib, 4,5 yoshdan oshgan bola har bir soniya (kundalik, o'yin) harakatiga nutq bilan hamroh bo'ladi. Lekin tushuntirish vaziyatidan farqli o'laroq, bolalarning gaplari oddiy jumladan iborat.

XULOSA

Og'zaki rivojlanish har doim birlamchi so'zma-so'z aloqa tizimini tashkil etuvchi protosignallarning mavjudligidan oldin bo'ladi. Proto-til og'zaki bo'lmagan paralingvistik xususiyatga ega, imo-ishoralar, nutqiy bo'lmagan tovushlardan iborat. Og'zaki bo'lmagan protosignallar bolaning hayotining dastlabki ikki yilidagi nutq faoliyatining asosini tashkil qiladi. Og'zaki tilning paydo bo'lishi bilan ular yo'qolmaydi, balki shaxsning lingvistik ongining chuqurligiga kiradi va bu erda maxsus intellekt tilini shakllantirish uchun asos bo'ladi. Keyinchalik bu tizim til bilan birga takomillashtiriladi, nutqni hosil qilish va tushunish jarayoniga ta'sir qiladi.

Bolaning dialogik qobiliyatini rivojlantirishning yangi bosqichi "narsalar dunyosida va narsalar yordamida" dialogidan "so'zlar dunyosida va so'zlar yordamida" dialogiga o'tishni ko'rib chiqish mumkin. Bu taxminan ikki yoshda sodir bo'ladi. Bu vaqtda dialogik o'zaro ta'sirning namoyon bo'lishi mavjud bo'lib, uning tarkibida fikr va his-tuyg'ular almashinuvi bo'lishi mumkin bo'lgan umumiy maqsadning paydo bo'lishi bilan belgilanadi.

Nutqni rivojlantirishning ikkinchi darajasida muloqot nafaqat imo-ishoralar yordamida, balki fonetik va grammatik jihatdan juda buzilgan bo'lsa-da, nutq vositalaridan foydalanish orqali ham amalga oshiriladi. Bolalar frazaviy nutqdan foydalanishni boshlaydilar va savollarga javob berishlari, hayotdagi tanish voqealar haqida rasmda kattalar bilan suhbatlashishlari mumkin. Ya'ni, bu bosqichda dialogik nutq shakllana boshlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Toshpo'latov F. U. et al. Bolalarni o'yin texnologiyalari asosida kasb-hunarga qiziqishlarini shakllantirishda rivojlantiruvchi o'yinlar //Science and Education. – 2021. – T. 2. – №. 4. – C. 487-491.

2. Toshpulatov F. U., Turotova R. B. Games that develop children's interest in the profession based on game technology //Science and Education. – 2021. – T. 2. – №. 4. – C. 487-491.

3. Baratovna T. R., Abdurakhmanova S. LEGAL AND REGULATORY BASIS OF ORGANIZING ACTIVITY CENTERS IN PRESCHOOL EDUCATIONAL ORGANIZATIONS //E Global Congress. – 2023. – T. 2. – C. 65-68.

4. Baratovna T. R., Asal A. « IMPROVING THE METHODOLOGY OF CHILDREN'S DIALOGIC SPEECH DEVELOPMENT BASED ON A VARIATIONAL APPROACH»(IN THE CASE OF 5-6 YEAR OLD CHILDREN) //Conferencea. – 2023. – C. 45-51.

5. Baratovna T. R. Developing Dialogic Speech of Pre-School Children on the Basis of a Variative Approach //American Journal of Social and Humanitarian Research. – 2022. – T. 3. – №. 10. – C. 272-275.